

Raj na ziemi, czyli... polska wieś widziana oczami Jana Kochanowskiego

Bibliografia:

- Źródło: Jakub Kazimierz Haur, *Ziemiańska generalna oekonomika obszerniejszym od przeszłej edycyjej stylem supplementowana [...]*, Kraków 1679, s. 1–2.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Panna I*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojanska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].
- Źródło: Jan Kochanowski, *Elegia III 15*, [w:] *Złacińska śpiewa Słowian Muza. Elegie, foricenia, liryki*, tłum. Leopold Staff, Warszawa 1986.
- Źródło: *Staropolska poezja ziemiańska*, [w:] Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, *Staropolska poezja ziemiańska. Antologia*, oprac. Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, Warszawa 1988, s. 13–23.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska osobótce*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojanska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].
- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń Panny XII*, dostępny w internecie: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojanska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].
- Źródło: *Encyklopedia staropolska*, oprac. Aleksander Brückner, Warszawa 1990, s. 517–518: *sobótka*.
- Źródło: Adam Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007, s. 122.
- Źródło: Horacy, *Epoda II (Beatus ille, qui procul negotiis...)*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. Józef Krókowski, tłum. Józef Birkenmajer, Wrocław 1971, s. 172–174.

Raj na ziemi, czyli... polska wieś widziana oczami Jana Kochanowskiego

---

Wiejska droga jesienią

Źródło: Zygmunt Sidorowicz, 1878, Muzeum Narodowe we Lwowie, domena publiczna.

Często można usłyszeć powiedzenie, że dobrze jest tam, gdzie nas nie ma... Zazwyczaj szczęście znajduje się nie tu i nie teraz. Raj, niebo, Arkadia – to tylko niektóre krainy szczęśliwości pojawiające się w mitach, religiach, dziełach literackich. Rzadko zdarzało się natomiast, by nie narzekano na to, co dał los, i mówiono 'Tu czuję się dobrze!'. A tak właśnie można streścić wiele utworów należących do tzw. literatury ziemiańskiej. Tworzyli ją w XVI i XVII wieku przedstawiciele średniozamożnej szlachty, gospodarujący na polskiej wsi i widzący w niej swój prawdziwy raj. Z czego wynikało to przekonanie?

Już wiesz

Poszukaj informacji o miejscach, w których przebywał Jan Kochanowski. Szczególną uwagę poświęć Czarnolasowi – dowiedz się jak najwięcej o tej miejscowości.

Staropolska poezja ziemiańska

” Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk

Staropolska poezja ziemiańska

Rosnące zapotrzebowanie na produkty rolne [...] było jedną z zasadniczych przyczyn rozwoju i okrzepnięcia folwarku pańszczyźnianego. Jednakże sam wzrost zapotrzebowania na polskie zboże nie odegrałby tak zasadniczej roli ani nie zachęcałby też zapewne do rozwijania produkcji towarowej na wsi, gdyby nie inne związane z nim zjawisko, zjawisko tzw. rewolucji cen. W XVI stuleciu wzrosły one w całej Europie cztero-, pięciokrotnie, i to nie tylko liczone w nominalnym pieniądzu, ale również według jego zawartości kruszcowej. [...]

Przy zastosowaniu darmowej i przymusowej pracy pańszczyźnianej folwark szlachecki gwarantował właścicielowi wysoki i [...] stały dochód, kształtujący się na poziomie 140-240 zł z jednej wsi. Było to sumą pokaźną, a jej wysokość miała daleko sięgające konsekwencje społeczne.

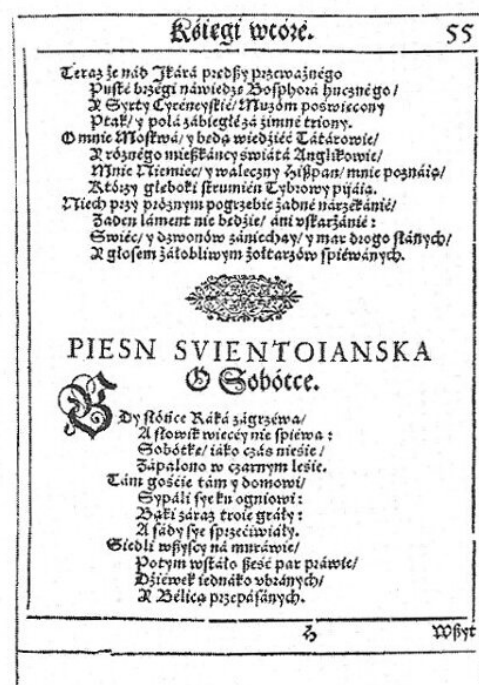
[...]

Tak zagospodarowana wieś zapewniała dostatek, a nawet dobrobyt, stabilizację materialną i moralną; praca na roli dostarczała przyjemności, ale przede wszystkim przynosiła korzyści, owe 'wieśne pożytki'. Ich rejestr spotyka się w niemal każdym utworze ziemiańskim [...]. Ideologia i kultura ziemiańska jest więc ideologią i kulturą średnich posiadaczy ziemskich. Posiadanie, własność ziemską, stanowi podstawę tej kultury, jest zarazem punktem wyjścia

rozważań na temat ideałów szlacheckich w XVI wieku i w stuleciach następnych. Inwentaryzacji wieśnych pożytków [...] towarzyszyło nieodmierne i powszechne przekonanie, że stan ziemiański[,] i tylko on, jest stanem szczęśliwym, zapewniającym swoim członkom prawdziwą radość i harmonię. Mitologia szlachecka połączyła kondycję społeczną, materialną, a także moralną ziemianina z pojęciem szczęścia. Uczyniła z tej kondycji ideał szczęścia.

Źródło: *Staropolska poezja ziemiańska*, [w:] Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, *Staropolska poezja ziemiańska. Antologia*, oprac. Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, Warszawa 1988, s. 13–23.

Szczególne znaczenie wśród dzieł zaliczanych do literatury ziemiańskiej ma *Pieśń świętojańska o sobótce* Jana Kochanowskiego. Jest to cykl utworów wydany wraz ze zbiorem *Pieśni* w 1586 roku, a więc dwa lata po śmierci autora. Tym, co łączyło przywołane wiersze, był nie tylko gatunek (pieśń), lecz także wspólny temat (wieś). Czytelnik otrzymał zatem zbiór tworzący przemyślaną całość, 'w którym kolejne bohaterki głoszą pochwałę święta, tańca, zabawy, życia na wsi, śpiewają o miłości, łowiectwie, wojnie' (1).

Strona pierwsza druku *Pieśni świętojańskiej o sobótce*, 1586

Źródło: a. nn., domena publiczna.

Ćwiczenie 1

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 2

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Sprawdź, z ilu utworów składa się *Pieśń świętojańska o sobótce*.

Ćwiczenie 4

Omów, z jakiego względu *Pieśń świętojańska o sobótce* można nazywać cyklem poetyckim.

Pieśń świętojańska o sobótce Jana Kochanowskiego

Trwa wczytywanie danych ..

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DfR57wY8T>

Jan Kochanowski, *Pieśń Świętojańska o Sobótce (cały cykl)*, czyta Krzysztof Skonieczny
Źródło: www.wolnelektury.pl, licencja: CC BY 3.0.

Recytacja Krzysztofa Skoniecznego *Pieśni Świętojańskiej o Sobótce* Jana Kochanowskiego.

” Jan Kochanowski

Pieśń świętojańska o sobótce

Gdy słońce Raka zagrzewa,
A słowik więcej nie śpiewa,
Sobótkę, jako czas niesie,
Zapalono w Czarnym Lesie.

Tam goście, tam i [domowi](#)
Sypali się ku ogniewi;

Bąki za raz troje grały
A sady sie sprzeciwiały.

Siedli wszyscy na murawie;
Potym wstało sześć par prawie
Dziewek jednako ubranych
I belicą przepasanych.

Wszystki śpiewać nauczone,
W tańcu także niezganione;
Więc kolejną zaczynały,
A pierwszej tak począć dały.

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń świętojańska osobótce*, dostępny w internecie:

<https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojańska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].

Ćwiczenie 5

Określ, gdzie i kiedy toczą się wydarzenia przedstawione we wstępnym utworze cyklu.

Ćwiczenie 6

'Czarny Las' przypomina brzmienie nazwy miejscowości szczególnie ważnej dla Kochanowskiego. Podaj tę nazwę i wyjaśnij, czemu służyło użycie podanego określenia w tekście.

Ćwiczenie 7

Omów, kto wziął udział w świętojańskich obrzędach przedstawionych w utworze.

Ćwiczenie 8

Ile było panien biorących udział w obrzędach?

- 6
- 10
- 12
- 15

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o.

Ćwiczenie 9

Omów, co łączyło te panny.

Pieśń Panny I

” Jan Kochanowski

Panna I

Siostry, ogień napalono
I placu nam postąpiono;
Czemu sobie rąk nie damy,
A społem nie zaśpiewamy?

Piękna nocy, życz pogody,
Broń wiatrów i nagłej wody;
Dziś przyszedł czas, że na dworze
Mamy czekać [ranej zorze](#).

Tak to matki nam podały,
Samy także z drugich miały,
Że na dzień świętego Jana
Zawždy sobótka palana.

Dzieci, rady mej słuchajcie,
Ojcowski rząd zachowajcie:
Święto niechaj świętem będzie,
Tak bywało przed tym wszędzie.

Święta przed tym ludzie czcili,
A przedsię wszystko zrobili;
A ziemia hojnie rodziła,
Bo pobożność Bogu miła.

Dziś bez przestanku pracujem
I dniom świętym nie folgujem:
Więc też tylko zarabiamy,
Ale przedsię nic nie mamy.

Albo nas grady porażą,
Albo zbyt ciepła każą;
Co rok słabsze urodzaje,
A zła drogość za tym wstaje.

Pracuj we dnie, pracuj w nocy,
Próżno bez Pańskiej pomocy;
Boga, dzieci, Boga trzeba,
Kto chce syt być swego chleba.

Na Tego my wszystko włożmy,
A z sobą sami nie trwóżmy;
Wróć się i dobre lata,
Jeszcze nie tu koniec świata.

A teraz ten wieczór sławny
Święćmy jako zwyczaj dawny,
Niecąc ognie do świtania,
Nie bez pieśni, nie bez grania!

Źródło: Jan Kochanowski, *Panna I*, dostępny w internecie: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojańska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].

Ćwiczenie 10

Przeczytaj tekst o obrzędzie sobótki z *Encyklopedii staropolskiej* zamieszczony w Tekstach do wyboru, a następnie opisz, na czym polegały obrzędy świętojańskie.

Ćwiczenie 11

Ustal, czy obrzędy przedstawione w pieśni *Panny I* są podobne do tych opisanych w tekście z *Encyklopedii staropolskiej*.

Ćwiczenie 12

Czego uczyły matki wspomniane w pieśni *Panny I*? Zacytuj odpowiednie fragmenty.

Ćwiczenie 13

Na podstawie utworu sformułuj argument za tym, aby urządzić obrzędy świętojańskie.

Ćwiczenie 14

Jakie są efekty zarzucania obrzędów sobótkowych? W odpowiedzi wykorzystaj fragmenty tekstu.

Ćwiczenie 15

Jak Kochanowski ocenia znaczenie tradycji (np. obrzędów)? Aby uzasadnić odpowiedź, przywołaj odpowiednie cytaty.

Jan Kochanowski, pisząc *Pieśń świętojańską o sobótce*, zabrał głos w dyskusji na temat tradycji. Należały do niej obrzędy sobótki. Ponieważ miały one pogańskie korzenie, atakowali je m.in. przedstawiciele kościołów protestanckich. Czynili oni zarzuty także księżom i zakonnikom Kościoła katolickiego za to, że ci tolerowali wywodzące się z przedchrześcijańskich czasów zabawy. Pod wpływem krytyki Kościoła katolicki

również zaczął się odnosić do sobótki z niechęcią. Biskupi zabraniali proboszczom i wikarym udziału w sobótkowych spotkaniach, zalecali również, by odciągać wiernych od tych obrzędów. Kochanowski stanął w obronie tradycji, przywołując ważny argument za jej podtrzymywaniem. Skoro w noc świętojańską rzucały wianki na wodę nasze babki i prababki, skoro przez ogień skakali nasi dziadowie i pradziadowie, to nie może w tym być niczego złego... Złe jest natomiast – według poety – ignorowanie tradycji. Jej porzucenie skutkować ma nawet pogorszeniem się pogody!

Ćwiczenie 16

Przyjrzyj się formie utworu:

- Określ typ zwrotki zastosowanej w pieśni Panny I.
- Policz sylaby w poszczególnych wersach.
- Sprawdź, czy wiersz jest rymowany.
- Ustal, jaki jest układ rymów w pieśni Panny I.

Ćwiczenie 17

Sprawdź te same elementy formalne w wierszu otwierającym cykl.

Ćwiczenie 18

Czy według ciebie taką formę utworu można określić jako kunsztowną? Uzasadnij odpowiedź.

Antyczne wzorce literatury wiejskiej

Dla zainteresowanych

Wysokie dochody uzyskiwane przez szlacheckich gospodarzy nie były jedyną przyczyną, dla której polski ziemianin mógł postrzegać swe włości jak prawdziwą Arkadię. Obraz taki tworzyła również literatura, w tym – antyczna.

W starożytności powstał poemat [Wergiliusza](#) zatytułowany *Georgiki*. Rzymski autor w poetyckiej formie przedstawił tam zalecenia dotyczące uprawy roli, sadownictwa, hodowli zwierząt oraz pszczelarstwa. Jeszcze mocniejszy wpływ na renesansowych twórców wywarł utwór młodszego przyjaciela Wergiliusza, czyli

[Horacego](#). Napisał on m.in. książkę [epod](#), w tym epodę II, zaczynającą się od słów:
'Beatus ille, qui procul negotiis...!'

” Horacy

Epoda II (Beatus ille, qui procul negotiis...)

'Szczęśliwy ten, kto nie wie, co to lichwa, [bórg](#),

Nie licząc zysków ani strat,

Wołami swymi orze pradziadowski [mórg](#),

Jak zacni ludzie z dawnych lat!

Bo ze snu go nie budzi ryk wojennych trąb,

Ni morska go nie trwoży głąb;

On z dala mija możnych panów hardy próg,

Ni miejski go nie nęci bruk.

[...]

Jak miło spocząć, kędy rośnie stary dąb,

Gdzie trawa bujna aż po pas.

Gdzie bieży nurt, ujęty w brzegów stromy zrąb,

Gdzie ptasząt skargą dźwięczy las,

Gałązki szemrzą, woda z szumem płynie hen,

A człeka wabi błogi sen!

[...]

A kiedy grzmiący [Jowisz](#) zimę zdarzy znów

I przyjdzie śłota, śnieg i szron,

On rusza w gon, na łów, na łów, ze sforą psów

Osaczać dzika z wszystkich stron.

[...]

A cóż, gdy skromna żona dziatek umie strzec

I nad dobytkiem czuwa wciąż.

Ot jak [Sabinka](#), albo zdrowa jak rydz

[Apulka](#) z wdziękiem smagłych lic.

Jak ona wyschłe drewka żwawo rzuca w piec,
Gdy wraca w dom strudzony mąż!

[...]

Ach, wolę ten oszczędny, wiejski życia tryb

Od ostryg i zamorskich ryb

[...].

Jarząbek czy perliczka (afrykański ptak),

Dalibóg, nie smakują tak

Ni służą na żołądek, jako z naszych stref

Oliwki rwane prosto z drzew,

Lub szczaw, co rośnie bujnie pośród łąk, lub [ślaz](#),

Co zdrowiu sprzyja w każdy czas,

Lub jagnię, upieczone w dniu świątecznym, lub

Kozioł, niedoszły wilczy łup!

[...]

Źródło: Horacy, *Epoda II (Beatus ille, qui procul negotiis...)*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. Józef Krókowski, tłum. Józef Birkenmajer, Wrocław 1971, s. 172–174.

Ćwiczenie 19

Wymień argumenty zawarte w utworze Horacego i świadczące o tym, że:

- warto zamieszkać na wsi,
- nie warto mieszkać na wsi.

Ćwiczenie 20

Sformułuj wnioski z odpowiedzi udzielonej w poprzednim punkcie.

Ćwiczenie 21

Omów, co na podstawie utworu można powiedzieć o stosunku Horacego do wsi i do miasta.

Wskazówka

Zakończenie utworu zawiera informacje, które zmieniają opinie czytelników na temat charakteru epody. Epoda II kończy się tak:

” Horacy

Epoda II (Beatus ille, qui procul negotiis...)

Tak mówił lichwiarz Alfius. Już mu pachnie wieś.

Lecz przyszedł [Idy](#), spłaty czas!

Więc wszystek grosz z dłużników złupił, aby gdzieś

Znów go lokować jeszcze raz.

Źródło: Horacy, *Epoda II (Beatus ille, qui procul negotiis...)*, [w:] tegoż, *Wybór poezji*, oprac. Józef Krókowski, tłum. Józef Birkenmajer, Wrocław 1971, s. 172–174.

Ćwiczenie 22

Podaj, kim jest osoba, która w epodzie II wychwala wieś. Odpowiedź poprzyj cytatem.

Ćwiczenie 23

Ustal, gdzie ta osoba mieszka i czy wybiera się na wieś.

Ćwiczenie 24

Podaj powód określonego postępowania lichwiarza.

Ćwiczenie 25

Jaki charakter nadaje epodzie II zakończenie dzieła?

- pochwalny
- panegiryczny
- neutralny
- ironiczny
- satyryczny
- niejednoznaczny

Ćwiczenie 26

Wyjaśnij, czy utwór Horacego można uznać za rzeczywistą pochwałę wsi.

W odpowiedzi na pytanie wykorzystaj cytaty z epody II.

Ważne!

Epoda II Horacego to jedno z głównych źródeł polskiej literatury ziemiańskiej. Jednak zakończenie utworu wskazywało, że rzymski twórca pochwałę wsi wziął w cudzysłów – wygłosił ją bowiem lichwiarz Alfius, który nie miał zamiaru opuszczać miasta, gdzie prowadził interesy. W ten sposób dzieło nabrało charakteru ironicznego. Polscy szlachcice mieszkający na wsi nie mogli zgodzić się na taki wydzźwięk epody, bo w ten sposób podawali by w wątpliwość własne wybory życiowe. Aby zmienić wymowę utworu, albo pozostawiali tylko pochwały wsi, zapominając o czterech ostatnich wersach, albo dopisywali kilka, kilkanaście wersów, w których Alfius decydował o porzuceniu Rzymu i wyjeździe w wiejskie zacisze.

Inaczej postąpił Jan Kochanowski w *Pieśni świętojańskiej o sobótce*. Nie odrzucił wzorca, jakim była twórczość niezwykle przez niego cenionego Horacego, ale potraktował epodę II bardzo swobodnie. Widać to w pieśni Panny XII.

Pieśń Panny XII

” Jan Kochanowski

Panna XII

Wsi spokojna, wsi wesoła,

[Który głos twej chwale zdoła?](#)

Kto twe wczasy, kto pożytki

Może wspomnieć za raz wszystkie?

Człowiek w twej pieczy uczciwie

Bez wszelkiej lichwy żywie;

Pobożne jego staranie

I bezpieczne nabywanie.

Inszy sie ciągną przy dworze
Albo żeglują przez morze,
Gdzie człowieka wicher pędzi,
A śmierć bliżej niż [na piędzi](#).

Najdziesz, kto [w płat język dawa](#),
A [radę na funt przedawa](#),
Krwiań drudzy zysk oblewają,
Gardła na to odważają.

Oracz pługiem zarznie w ziemię;
Stąd i siebie, i swe [plemię](#),
Stąd [roczną czeladź](#) i wszytek
Opatruje swój dobytek.

Jemu sady obradzają,
Jemu pszczoły miód dawają;
Nań przychodzi z owiec wełna
I zagroda jagniąt pełna.

On łąki, on pola kosi,
A do [gumna](#) wszytko nosi.
Skoro też siew odprawimy,
Komin wkoło obsiędziemy.

Tam już pieśni rozmaite,
Tam będą [gadki pokryte](#),
Tam trefne [płęsy](#) z ukłony,
Tam cenar, [tam] i [goniony](#).

A gospodarz wzięwszy [siatkę](#)
Idzie mrokiem na [usadkę](#)
Albo sidła stawia w lesie;
Jednak zawždy co przyniesie.

W rzece ma gęste [więcierze](#),
Czasem wędą ryby bierze;
A rozliczni ptacy wkoło
Ozywają się wesoło.

Stada igrają przy wodzie,
A sam pasterz, siedząc w chłodzie,
Gra w piszczałkę proste pieśni;
A [faunowie](#) skaczą leśni.

Zatym [sprzętna](#) gospodyni
O wieczerej pilność czyni,
Mając doma ten dostatek,
Że sie obejdzie bez [jatek](#).

Ona sama bydło liczy,
Kiedy z pola idąc ryczy,
Ona i [spuszczając pomoże](#);
Męża wzmaga, jako może.

A niedorośli wnukowie,
Chyląc się ku starszej głowie,
[Wykną przestawać na male](#),
Wstyd i cnotę chować [w cale](#).

Dzień [tu](#), ale jasne zorze
Zapadłyby znowu w morze,
Niżby mój głos wyrzekł wszytki
Wieśne wczasy i pożytki.

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśń Panny XII*, dostępny w internecie: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesn-swietojańska-o-sobotce.html> [dostęp 10.06.2021].

Ćwiczenie 27

Sprawdź, czy typ zwrotki, długość wersów oraz układ rymów są w tej pieśni takie same, jak w innych poznanych przez ciebie utworach wchodzących w skład cyklu.

Ćwiczenie 28

Tego typu wersy i układ rymów były charakterystyczne dla poezji ludowej. W jaki sposób wybitny twórca uzasadniał w *Pieśni świętojańskiej o sobótce* wybór tak prostej formy dla swoich utworów? W odpowiedzi odwołaj się do treści wiersza.

Ćwiczenie 29

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 30

Nazwij typ kompozycji zastosowanej przez Kochanowskiego w tej pieśni.

Ćwiczenie 31

Kim jest osoba mówiąca w utworze? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 32

Określ, do kogo skierowana jest pieśń Panny XII.

Pieśń Panny XII pod względem formalnym przypomina poprzednie utwory dzieła. To sprawia, że *Pieśń świętojańską o sobótce* uznajemy za cykl literacki. Kochanowski zbudował utwór tak, by przypominał on teksty typowe dla kultury ludowej (krótki wers, rym parzysty) – w ten sposób staje się prawdopodobne, że wyśpiewuje go zwykła wiejska dziewczyna.

Choć utwór robi wrażenie prostego, to nie jest prostacki! Autor zastosował w nim m.in. kompozycję klamrową, w której pierwsza i ostatnia zwrotka tworzą swoistą całość.

Mimo że w wierszu wypowiada się dziewczyna, należy go traktować jako głos samego poety. Kochanowski użył tu tzw. liryki roli, tzn. przekazał własne przekonania, 'przebrany' za Pannę XII.

Ćwiczenie 33

Omów, jaki obraz wsi sugerują dwa pierwsze epitety zawarte w pieśni Panny XII.

Ćwiczenie 34

Określ, co na temat wsi mówi zestawienie: 'wczasy i pożytki'?

Ćwiczenie 35

Zaznacz nazwy zawodów wymienionych przez Pannę XII w trzeciej i czwartej zwrotce.

- kat
- pszczelarz
- rolnik
- dworzanin
- nauczyciel
- kupiec
- krawiec
- prawnik
- lekarz
- żołnierz
- sprzedawca
- aktor

Ćwiczenie 36

Jakie są niedogodności wynikające z wykonywania profesji wymienionych w tych strofach? W odpowiedzi wykorzystaj cytaty z tekstu.

Ćwiczenie 37

Wyjaśnij, czemu służyły charakterystyki zawodów podane w trzeciej i czwartej zwrotce.

Dla zainteresowanych

Aby udowodnić, że [życie na wsi jest najlepszym wyborem](#), Kochanowski skonfrontował je z innymi formami egzystencji. Korzystając z dzieł Horacego i Wergiliusza, wykazał, że wprawdzie można zdobyć majątek, nie będąc gospodarzem, ale w zamian wiele się ryzykuje. Kupiec i żołnierz narażają życie (na pełnym morzu lub na polu bitwy), prawnik postępuje nieetycznie, np. gdy broni złych ludzi, a dworzanin staje się właściwie niewolnikiem zmuszonym słuchać pana.

Ćwiczenie 38

Zwrotka piąta wymienia tylko jednego oracza oraz liczną gromadę, która żyje z jego pracy. Jak sądzisz, w jakim celu Kochanowski zastosował to zestawienie?

Ćwiczenie 39

Strofa szósta przedstawia pożytki wynikające z mieszkania na wsi – wymień je oraz określ czyich zabiegów są wynikiem. Jaki wniosek na temat życia wiejskiego można wysnuć na tej podstawie?

Ćwiczenie 40

Określ, o jakiej aktywności mówią ostatni wers siódmej zwrotki i cała zwrotka ósma.

- Omów formę czasowników wymienionych w tym fragmencie pieśni – w której liczbie występują?
- O czym świadczy taka forma czasownikowa?

Ćwiczenie 41

Określ, o jakiej aktywności oracza jest mowa w kolejnych dwóch strofach.

Polecenie 1

Czy według Ciebie obraz życia na wsi przedstawiony w pieśni jest prawdziwy? Uzasadnij swoją odpowiedź.

O tym, jak wspaniała jest wiejska egzystencja, świadczyć może np. fakt, że w przedstawionym utworze pracuje właściwie tylko jeden człowiek, a z tej pracy żyją: on sam, jego rodzina, a nawet służba (po co więc ją ma?). W dodatku praca oracza nie jest szczególnie uciążliwa, skoro sady same 'obradzają', a pszczoły też same z siebie 'miód dawają'.

Poza tym w bytowaniu na wsi nie ma miejsca na nudę. Poza pracą w polu można zająć się polowaniami, łowieniem ryb, wreszcie zabawą – a taką jest również obserwowanie (na polskiej wsi!) skaczących faunów.

Ćwiczenie 42

Kim jest główny bohater strofy zaczynającej się od słów: 'Stada igrają ...'? Omów, czym zajmuje się ten bohater oraz jak otoczenie reaguje na jego zachowanie.

Ćwiczenie 43

Czy przez umieszczenie mitologicznych faunów w Czarnolesie autor uprawdopodobnił obraz polskiej wsi? Uzasadnij odpowiedź.

Ważne!

Strofa mówiąca o pasterzu i faunach usprawiedliwia zaliczanie *Pieśni świętojańskiej o sobótce* do sielanki (idylli, bukoliki). Tymi terminami nazywano wywodzące się z antyku utwory poetyckie, w których przedstawiano wyidealizowane obrazy z życia pasterzy, czasem – rolników. Do podstawowych motywów sielanki należały: sceneria pasterska, motyw miłości oraz meliczność (śpiewność). Występują one w cyklu autorstwa Mistrza z Czarnolasu, zatem *Pieśń świętojańska o sobótce* należy do:

- literatury ziemiańskiej (napisał ją szlachcic ziemianin i opowiada o życiu z dala od miasta),
- sielanki (zawiera podstawowe wyróżniki tego gatunku).

Należy jednak zauważyć, że sceneria, w jakiej Kochanowski umieścił dwanaście panien, nie jest mitologiczną krainą, Arkadią z marzeń – to upiękuszona, ale polska wieś. Polscy ziemianie nie tworzyli sobie azylu, do którego uciekali przed światem.

Ćwiczenie 44

Opis żony szlachcica ziemianina jest bardzo charakterystyczny. Wskaż, na jakie jej cechy zwróciła uwagę osoba mówiąca w utworze.

Ćwiczenie 45

Rozważ, czemu służy zapewnienie, że żona gospodarza obchodzi się bez jatek.

Ćwiczenie 46

Przedostatnia zwrotka ma ogromne znaczenie, bo przekazuje ważną informację – przypomina m.in., jaki model życia dominuje na wsi. Omów podstawy tego modelu.

Ćwiczenie 47

Przedostatnia strofa mówi również o relacjach między pokoleniami. Określ, jakie to relacje.

Teksty do wyboru

” Encyklopedia staropolska

Sobótka, nazwa chrześcijańska dla pogańskiego obrzędu. Kościół nalegał, żeby dzień, a szczególnie noc przed wielkim świętem [...] obchodzono w niej jakimś skupieniu, poszczono itp.; więc 'wilię' wszelakie stawały na równi z sobotami, przezwanymi sobótkami [...]. Dzień letniego przesilenia słonecznego obchodziło pogaństwo nocą, bo obrzędowe zapalanie ognia tylko nocą mogło być efektowne, a zapalanie łączyło z tańcami i śpiewami całonocnymi. Takie zapewnienie obrzędowe biegu gospodarskiego nie dało się wykorzenić, należało mu odjąć jad pogański i przyczepić obchody do jakiegoś święta. Dla tańców już wybrano św. Jana Chrzciciela, ofiarę tańców, które Kościół gromił bezwzględnie, ale bezskutecznie [...]. [...] Obchód to wyłącznie kobiety; dziewczyny tylko o chłopcach myślą i prawią [...]. Potwierdzał to opis sobótki Marcina z Urzędowa: 'U nas w wilię św. Jana niewiasty ognie paliły, tańcowały, śpiewały, tego obyczaju pogańskiego do tych czasów w Polsce nie chcą opuszczać [...]'.

Źródło: *Encyklopedia staropolska*, oprac. Aleksander Brückner, Warszawa 1990, s. 517–518: *sobótka*.

Polecenie 2

Na podstawie dowolnego źródła, uzupełnij powyższe informacje na temat obrzędu Sobótki. Sporządź krótką notatkę.

” Adam Karpiński

Renesans

Sławna pieśń Panny 12 to przeróbka epody Horacego 'Beatus ille qui procul negotiis' [...]. Nie mniej znacząca jest jednak silna stylizacja na 'proste pieśni' i osadzenie owego śpiewaczego turnieju w realiach polskiej wsi. Szesnastowersowy prolog opisuje bowiem całe zdarzenie

jako obrzęd palenia sobótkowego stosu w Czarnolesie, w wigilię imienin samego poety, czyli w czasie letniego zrównania dnia z nocą – 'Gdy słońce Raka zagrzewa, / A słowik więcej nie śpiewa' (w. 1-2). Nawet i tu otwierająca tekst klasyczna peryfraz podsztyta jest dość przewrotnie polską tradycją, bo znać przecież trzeba ludowe porzekadła, by wiedzieć na przykład, iż 'na święty Wit słowik cyt', a zatem, że ptaszek ów nie śpiewa już po 15 czerwca. I sama noc świętojańska – pogańska, rozpustna, magiczna noc miłości, piętnowana przez kaznodziejów i moralistów, a ukochana przez poetów [...] – jest tu czasem zanurzenia się w ludowej zabawie, kiedy 'goście [...] i domowi' (w. 5) siadają na murawie obok 'belicą przepasanych' (w. 12) dziewczek. [...] Czarnolas Kochanowskiego w *Pieśni świętojańskiej o sobótce* jest polską wsią, ale jest też klasyczną Arkadią, dziewczęta tańczą w magicznym kręgu wokół ognia, lecz nieopodal 'faunowie skaczą leśni' (XII, 44), wiersze piosenki ludowej przeplatają się ze słowami Horacego.

Źródło: Adam Karpiński, *Renesans*, Warszawa 2007, s. 122.

Ćwiczenie 48

Sformułuj cztery pytania, na które można znaleźć odpowiedź w tekście Adama Karpińskiego.

„ Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk

Staropolska poezja ziemiańska

Niepodobna wszakże zaprzeczyć, że kultura staropolska, w zasadniczych swych elementach, miała charakter szlachecko-ziemiański, a szlachta, zwłaszcza ta ziemiańska, była najważniejszą warstwą twórców kultury, szlacheckie zaś [...] ideały i wzorce osobowe miały podstawowe znaczenie dla ukształtowania się oblicza dawniejszej kultury i literatury polskiej. Najdonioślejszy

pod względem poetyckim, moralnym i intelektualnym wyraz tym ideałom dała twórczość Jana Kochanowskiego. [...]

Pieśń Panny XII z *Pieśni świętojańskiej o sobótce* nie była ani pierwszą, ani też najbardziej wymowną w staropolszczyźnie pochwałą życia wiejskiego, ziemiańskiej kondycji, 'ziemiańskiej szczęśliwości'. Również jej 'ziemiańskość' zdaje się niekiedy nawet budzić uzasadnione wątpliwości. Jednakże w dziejach dawniejszej, ale i nowszej literatury polskiej, a przede wszystkim w rozwoju i przemianach poezji ziemiańskiej właśnie ta pieśń odegrała rolę wyjątkową, cieszyła się niebywałym rozgłosem, budziła zachwyt, choć i sporadyczne sprzeciwy, była ustawicznie cytowana, parafrazowana, naśladowana i... parodiowana.

Źródło: *Staropolska poezja ziemiańska*, [w:] Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, *Staropolska poezja ziemiańska. Antologia*, oprac. Janusz S. Gruchała, Stanisław Grzeszczuk, Warszawa 1988, s. 13–23.

Ćwiczenie 49

Na podstawie przeczytanego tekstu Janusza Gruchały i Stanisława Grzeszczuka wyjaśnij, dlaczego pieśń Panny XII Jana Kochanowskiego odegrała wyjątkową rolę w poezji polskiej.

” Jakub Kazimierz Haur

Ziemiańska generalna oekonomika obszerniejszym od przeszłej edycyjej stylem supplementowana [...]

...sam Pan Bóg wszechmogący ten życia sposób postanowił. Ponieważ pierwszy rodzic nasz Adam i synowie jego byli rolnikami, po nich Noe szczepił winnice, Abraham, Izaak, Jakub trzody paśli; Saul od osłów, Dawid zaś od owczarnie na królestwo [wokowany](#). Cóż więcej? Sam Chrystus Zbawiciel nasz Ojca swego rolnika mieć chełpi się w *Ewangelijej* świętej: [...] Ja jestem krzewem winnym, a Ojciec mój jest tym, który uprawia [...]. Pożytek jej jaki był, wymówić trudno,

gdyż nie dla czego innego Adamowi Stwórcy najwyższy ziemię uprawiać i w zapoczeniu czoła kawałka chleba zażywać kazał, tylko żeby stąd miał, i my – jego potomkowie, pewny życia sposób.

Z agrikultury niemałe zebrali dostatki i bogactwa starożytni oni święci patriarchowie Abraham, Lot, Jakub, Job i dlatego ją za wielkie błogosławieństwo być poczytali [...].

Źródło: Jakub Kazimierz Haur, *Ziemiańska generalna oekonomika obszerniejszym od przeszłej edycyjej stylem suplementowana [...]*, Kraków 1679, s. 1–2.

Polecenie 3

Napisz krótką notatkę o powodach, dla których w dziele Jakuba Haura uwypuklano fakt, że wielu bohaterów *Pisma Świętego* zajmowało się pasterstwem lub rolnictwem.

” Jan Kochanowski

Elegia III 15

Uprawiam łan ojczysty. Żegnaj, złudny dworze.
Już żadna z twych obietnic znęcić mnie nie może.
Swoboda jest mi droższa ponad pereł blaski
I nad lidyjskiej rzeki złotodajne piaski.
Tu nie dbam o skinienie żadne, tu nie stoję
W progu, boków nie zgniatam o twarde podwoje.
Głodny nie muszę czekać, aż pan głód poczuje.
Nikom w ciżbie drogi siłą nie toruję.
Życie me do żadnego z praw się nie nagina,
Od mojej chęci każda zależy godzina.
Więc albo Sokratesa pochłaniam rozmowy,
Gdzie duch się uczy własne porzucać narowy,
Albo wzorem łacińskich Muz składam piosenki,
Aby kiedyś je śpiewał głos Sarmaty miękkiej.
Nie wstyd mi także płodne owieczki hodować,
Gorzej jest, sądzę, czyimś sługą się mianować.

Wieśniak pokarm pierwotny z żołądzi złożony
Zamienił na bogate bujnej niwy plony.
Wsie były wpierw niż miasta z swych murów obwodem,
Bez nich miasta z wieżami wymarłyby głodem,
Stąd żołnierz wśród upałów i wśród mrozów zdrowy
I stąd też konsul doszedł do władzy surowy.

[...]

Wszyscy, bóg czy bogini, na równi nam święci,
Cieszą się z naszych ofiar i mając w pamięci
Prośby biednych rolników, wzajem dla nagrody
Dają przychówek bydła i bujne pól płody.
Wieśniaku, niech się zwykła twoja zacznie praca
I niechaj nieustanny cep ziarna wymłaca.

[...]

Źródło: Jan Kochanowski, *Elegia III 15*, [w:] *Z łacińska śpiewa Słowian Muza. Elegie, foricenia, liryki*, tłum. Leopold Staff, Warszawa 1986.

Polecenie 4

Sformułuj notatkę syntetyzującą, w której wykażesz podobieństwo ideowe elegii Jana Kochanowskiego i *Pieśni świętojańskiej o sobótce*.

Jak słowa zmieniają znaczenia...

Polecenie 5

Dziś słowo *wieśniak* stało się w wielu sytuacjach przezwiskiem, określeniem jednoznacznie deprecjonującym. Co mogło być tego przyczyną? Rozważ, czy należy walczyć z negatywnym obciążeniem wyrazu, którego dawniej nie kojarzono tak ujemnie?

Zadaniowo

Polecenie 6

Przekonaj odbiorców, że:

- a) życie na wsi jest lepsze niż egzystencja w mieście;
- b) życie w mieście jest lepsze niż egzystencja na wsi.

Zrób to, wykorzystując jedną z form wypowiedzi: ulotka reklamowa, krótki wiersz (do 12 wersów), przemowa, w której mieszkaniec wsi zwraca się do ludzi żyjących w mieście, e-mail, wpis na blogu.